

A.Smetona: įteisinti dvikalbystę – nusikaltimas

Vladimiras Laučius, www.DELFI.lt
2008 spalio mėn. 22 d. 09:56

(K. Čachovskio nuotr.)

„Prieš dešimt metų mačiau, kaip po Šilutę laksto juodaodžiai vaikai ir gražiai kalba žemaitiškai“, - pasakoja Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto dekanas doc. Antanas Smetona. Jo teigimu, nors globalizacija, emigracija, svetimtaučių atvykimas ir nebemokančių taisyklingai lietuviškai kalbėti tautiečių grįžimas į Lietuvą darys poveikį mūsų kalbai, tai – ne tragedija: lietuvių tauta ir kalba išliks. Vis dėlto, kalbininko požiūriu, pavojų kelia skatinantys įvesti Lietuvoje dvikalbystę ir mokyti anglų kalbos nuo vaikų darželio.

Užsienio reikalų ministras Petras Vaitiekūnas propaguoja dvikalbystę. „Mes esame lingvistiškai ir kultūriškai izoliuoti, - tvirtina jis. – Būtų labai gerai, kad mes pasiektume... dvikalbystės lygį. Kad ne tik lietuvišką produkciją gamintume, ne sau dirbtume. Mažai valstybei tai per brangu, ir yra tiesiog gyvybinis būtinumas... atsiverti pasauliui...“. Kaip vertinate šį jo požiūrį?

Tai nenauja mintis. 2002 metais tą patį sakė Andrius Kubilius. Jis nedrįso aktyviai agituoti už dvikalbystę, bet priminė švedų patirtį – o švedai norėtų daryti tą patį.

Minėta mintis nenauja ir todėl, kad Lietuva jau apie 500 metų gyvena dvikalbystės sąlygomis. Kad ko nors pasiektų, žmogus būtinai turėjo mokėti iš pradžių lenkų, po to – rusų kalbą. Dabar reikia mokėti anglų kalbą. Ką tik pergyvenome virsmo iš vienos į kitą dvikalbystę laikus: buvo lietuvių-rusų, dabar turėtų būti lietuvių-anglų dvikalbystė.

Ir tai, ką sako dabartinis ministras, ir tai, ką dešimtmečio pradžioje pasakė A. Kubilius, susiję su verslo interesais. Tačiau kelti dvikalbystės įteisinimo klausimą, mano manymu, yra nusikaltimas. Negalima to daryti. Juk ribą peržengti labai lengva: iš pradžių manysime, kad svetima kalba atsiras lygiomis teisėmis, po to nutarsime, kad su viena kalba mums patogiau (ir iš tiesų – patogiau). Tad spėkime – kuri iš dviejų kalbų liks?

O Konstitucijoje juk įrašyta, kad lietuvių kalba yra valstybinė.

Abiejų Tautų Respublikos laikais Lietuvos elitas buvo sulenkėjęs. Dabar dvikalbystė žmones panašiai stumtų į anglų kalbos erdves?

Žinoma. Buityje liktų lietuvių kalba, tapusi „mužikų kalba“. O kur nors valstybės tarnyboje nemokantys svetimų kalbų atsidurtų kvailio vietoje. Kažin, ar to iš tikro visada reikia.

Kurios politinės – ir ne tik politinės – jėgos Lietuvoje labiausiai skatina tą dvikalbystės įvedimą?

Pirmiausia – tos, kurios, kaip neįsisteigusi Žemaičių partija, arba kaip lenkų ir rusų partijos, tai įsirašė savo programose. Manau, dvikalbystei neprieštarautų ir tos jėgos, kurios yra už plačiai suvokiamą laisvą rinką.

Tačiau nereiktų visko priskirti politinėms jėgoms. Manychiau, daugiau pasireiškia atskiri individai. Vieni labiau susivokia, prie ko tai galėtų privesti, kiti – mažiau. Ir atitinkamai elgiasi.

Ar nesvarbu, kuri tai dvikalbystė – lietuvių-lenkų, ar lietuvių-anglų? Abi būtų vienodai nusikalstamos?

Žinoma. Nematau jokio skirtumo. Praeis dar 10 metų, ir galbūt prireiks kinų kalbos? Taip paskui visus ir laktysime?

Bėda ne ta, kad keliamas šitas klausimas: svarbus yra jo lygis. Nekyla abejonių, kad nuo tam tikro amžiaus privalu mokytis užsienio kalbų. Bet kalbų mokymasis nereiškia, kad reikia imti ignoruoti savąją kalbą. Jei Konstitucijoje parašyta, kad valstybinė kalba yra lietuvių, tai taip ir turi būti. Nepaisyti Konstitucijos būtų nusikaltimas.

Žinoma, Konstituciją galima mėginti pakeisti, bet labai abejoju, ar Lietuvoje tai pavyktų. Logiškai mėstančių žmonių pakanka.

Ar dabartinė globalizacija, Jūsų manymu, negresia nutautėjimu, kaip ir sovietmečio rusifikacija? Ar reikia kovoti su anglų kalbos skverbimusi, kaip buvo kovojama su rusinimu?

Tai lazda su dviem galais. Globalizacija kaip reiškinys suteikia ir teigiamų, ir neigiamų dalykų. Internetas, mobilusis telefonas nėra blogi dalykai.

Prieš 30 metų nė vienoje kalboje nebuvo tokio įvairialypio ir daugiaprasmio kalbos klodo, kaip kompiuterijos kalba. Šiandien daugelyje kalbų tas klotas atsiranda. Jis turi atsirasti ir lietuvių kalboje.

Tačiau kompiuterio išradimas – tai technologinis proveržis, jaukiantis ne tik buitį, bet ir protus. Jis diktuoja savas kalbos taisykles. Ar kompiuterinėmis temomis žmonės kalbės lietuviškai, ar angliškai? Man asmeniškai maloniau, kai kalbasi lietuviškai; bet turime pripažinti, kad šitas kalbos lygmuo paveikė lietuvių kalbą.

Tai ar gerai globalizacija, ar blogai? Būtume visai kvaili, jei atsisakytume globalizacijos teikiamų privalumų. Už tuos privalumus reikia mokėti. Svarbu, kad kaina nebūtų per didelė.

Ar prieš anglų kalbos skverbimąsi turėtume sukilti taip pat, kaip būdavo sukylama prieš rusinimą?

Tai skirtingi dalykai. Apie 500 metų Lietuvoje būta ir lenkinimo, ir rusinimo, ir vokiečių kalbos įtakų. Prieš šiuos dalykus buvo aiški nuostata: tauta lyg ir turėjo tam tikrą imunitetą.

Atėjus anglų kalbai, neturime prieš ją panašios nuostatos. Anos kalbos buvo primestos per prievartą, o šiuo atveju viskas daug klatingiau. Nenorit – nekalbėkit; galbūt gyvenimas privers. Anais atvejais matėme pavojų ir jam atsispyrėme. O dabar daugelis pavojaus nemato.

Sunku pasakyti, kaip reikėtų išjudinti tautą, kad ji pradėtų atsipeikėti. Antai mokyti anglų kalbos nuo vaikų darželio yra absoliuti kvailystė. Juk dar nėra padėtas savos, gimtosios kalbos pamatas.

Ar gimtosios kalbos statinys ant to pamato kartais nerenčiamas perdėm drastiškai? Ar perdėtas kalbos norminimas neveda prie jos sustabarėjimo?

Gal ir taip. Jūs „užkabinote“ du prieštarigus dalykus: kalbos norminimas išties suponuoja normos stabilumą, tačiau gyva žmonių kalba yra nuolat kintantis dalykas.

Kad ir kaip vertintume norminimą, turime pripažinti, kad visos Europos tautos yra nuėjusios maždaug tuo pačiu keliu: kiekvienoje kultūringoje tautoje susikuria mažiausiai du kalbos vartosenos lygiai – prestižinis ir šnekamosios, buitinės kalbos lygis. Tarp jų yra, buvo ir bus atotrūkis. BBC kalba yra visai kitokia nei kurio nors Liverpulio proletaro kalba. Norminimas taikomas būtent tam aukštesniajam kalbos stiliui. Juo rašomi vadovėliai, knygos, jis naudojamas laikraščiuose, juo kalbama viešai.

Įspūdis, kad norminimas yra per daug drastiškas, gali susidaryti nebent susiduriant dviem vertinimo stovykloms. Vieni yra modernūs, „globalūs“, prisitaikę ir, matyt, jau angliškai mėstantys jaunuoliai, manantys, kad lietuvių kalba yra muzikų kalba, trukdanti jiems gyventi, ir kad tik anglų kalba juos išgelbės. Liūdniausia ir baisiausia, kad kitoje stovykloje atsiduria perdėtai, davatkiškai besirūpinantys kalba žmonės.

Kai šiedu poliai sukelia triukšmą, mums ima atrodyti, kad kalbos norminimas yra kažkuo bausis. O iš tikro reikia laikytis Jono Jablonskio nustatytos krypties. Reikia klausytis žmonių kalbos, išgirsti, kas joje atsiranda be sistemos darymo ir tai toleruoti, o su kai kuriomis baisybėmis, besikėsinančiomis į sisteminius dalykus, kovoti.

Žodžiai „futbolas“ ir „krepšinis“ atėjo veik iš J. Jablonskio laikų. Vienas skolintas, kitas savas. Ir jie „nesusiprovė“. Manau, norminimas, jei nekreipsime dėmesio į kraštutinius jo vertinimus, nėra bausis ar problemiškas dalykas.

Ministras P. Vaitiekūnas piktinasi dėl nepakankamo lietuviškos puoselėjimo užsienyje. „Pavyzdžiui, Dubline prašo vidurinės mokyklos – aš manau, kad egzistuoja didelė tikimybė, kad mes Dublinui pasakysime „ne“ ir rasime tam argumentų – nemoka mokesčių ir apskritai privalo grįžti į Lietuvą“, - nuogaštuoja jis. Jūs savo ruožtu esate užsiminęs, jog valstybė, užuot ėmusi neįvykdomų misijų, turėtų elgtis taip, kad žmonės neišvažiuotų.

Išvažiavimas nelygu išvažiavimui. Prieš 30-40 metų lietuviai važiuodavo uždarbiauti į Smolenską, į Sibirą. Tais laikais irgi norėjo geriau gyventi. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą ir tarpukariu daug žmonių iš Lietuvos emigravo į Ameriką. Ten buvo statomos bažnyčios, kuriamos kultūrinės draugijos, buvo leidžiami laikraščiai ir net išleista enciklopedija. Kur visa tai yra šiandien?

Nuo aplinkos poveikio nepabėgsime. Kas kita, jei žmogus, tik ekonominių sąlygų varomas, išvažiavo, užsidirbo ir grįžo gyventi į Lietuvą. Bet jei jis išvažiavo supykęs, jei jam nemalonu prisiminti Lietuvą ir būti lietuviu, jei jis išvažiavo, turėdamas intenciją tapti anglu, prancūzu ar ispanu, - tai nieko padaryti jau nebegalima. Kažkada reikėjo daryti, kad taip neatsitiktų.

Galiausiai yra toks gana mistiškas dalykas: tautos genai. Dėl jų matyti tam tikros tendencijos. Lietuvių emigrantų šeimose trečia karta dažniausiai lietuviškai nebekalba. Jie prisitaiko. Tai nei gerai, nei blogai; tiesiog taip yra. Gal taip net „gudriau“: ažuolas, žinia, lenkiamas nulūžta, o karklas susilenkia ir atsilenkia atgal.

P. Vaitiekūnas suabejojo, ar galės rasti pinigų mokyklai. Bet aš manau, kad, jei ir rastų, tai taptų tik dar viena pinigų plovyklė. Ar iš to bus naudos, kalbant apie tolesnę ateitį? Sunku pasakyti.

Esate sakęs: „Manau, svetur gyvenančių tautiečių vaikai sunkiai šnekės, o anūkai, manau, garantija, kad nešnekės lietuviškai“. Šalia nutautinančios emigracijos atsiras ir nutautinanti imigracija. Ar Lietuva vis dar bus tautinė valstybė etnolingvistiniu atžvilgiu po 50 metų?

O kas yra lietuvis? Prieš dešimt metų mačiau, kaip po Šilutę laksto tamsiaodžiai vaikai ir gražiai kalba žemaitiškai. Man atrodo, kad jie – tikrų tikriausiai lietuviai.

Jei Lietuvoje 10 ar 20 proc. sumažės vartotojų, tai nepadarys ypatingos įtakos kalbos raidai. Tačiau galime įsivaizduoti ir tokią situaciją: pusė lietuvių išvažiuoja, o paskui dalis jų grįžta į tėvynę su pažeista fonetika. Neseniai kalbėjausi su mergaite, grįžusia iš Norvegijos, kur ji mokėsi dvejus metus. Fonetika – sugadinta. Jei masiškai ims grįžti taip kalbantys žmonės, tai darys įtaką kalbai.

Kitas veiksnyss – imigracija iš Azijos, Baltarusijos, Ukrainos, Rusijos. Tie žmonės irgi kalbės su akcentu ir prisidės prie minėtos įtakos. Prancūzijoje, kur afrikiečiai (o jų labai daug) kalba ne bendine kalba, kurią linkęs mėgdžioti prancūzų jaunimas, su šia problema jau susidurta. Prancūzai sako, kad šita karta jau sudarkė savo kalbą. Nors jų kalbos norminimo tradicijos ir institucijos yra daug stipresnės nei Lietuvos.

Nuo pasaulio neužsidarysime, pasaulis mus veiks, bet tai nėra tragedija. Turime stengtis būti jam atsparūs. Manau, tokie ir būsime.